
Történelmi emlékek a Mecseken.

Irta :

Dr. Szönyi Ottó.

A Jakabhegy. A mánfaí templom. A Márévár.

A Mecsek-Egyesület kiránduló tagjai jól tudják, hogy mind a három még a Mecsek pazar természeti szépségekkel bővelkedő pontjai között is előkelő helyet foglal el. A hozzávezető utakat, a legváltozatosabb panorámák kísérik s ha az utak végén nem várakoznának a túristára érdekes multu történelmi emlékek, már a vándorlás közben szerzett tájképi benyomások is bőven jutalmazták a gyaloglás fáradalmait. Ámde e helyekre a történelmi emlékek kedvéért is érdemes elmenni. Ép az a célja e soroknak, hogy a néma köveket beszédessé tegye a nélkül, hogy monografiákat nyujtanának s amikor a vándor megpihen a roskadozó falak tövében, emlékébe idézhesse a multak viszontagságait. Nemcsak a szemeink előtt feltáruló jelenségek szépségei keltenek bennünk hangulatokat, hanem a történelmi tudásunk is. Azokat ezekkel fokozhatjuk, színesebbé tehetjük.

—

A *Jakabhegy* csúcsán, erdővel övezett tisztáson, a vadászlak mögött romokat találunk, melyekről első tekintetre is leolvashatjuk, hogy egy nagyobb épülettömb maradványai. Ez volt a magyar pálosok első kolostora, a 18. században pedig a remetékné lakása. Épen e ténynek tudása adja kezünkbe a rom-épület szerkezetének kulcsát. A középkori szerzetesek négyszög alakban építették kolostoraikat. Négy épületszárny egy udvart zárt körül, melyben a kut állt. Az udvart rendesen egy oszlopos folyosó, az u. n. keresztfolyosó szegélyezte, a melyből az egyes helyiségekbe nyílt a bejárás.

Az északi épületszárny a templom volt, mely szentélyével kelet felé nyúlt. A többi három épületszárnyban voltak elhelyezve a házfőnök lakása, a szerzetesek cellái, a nagyobb közös helyiségek, így a káptalani gyűlésterem, az ebédlő, majd a vendégek, betegek, szegények szobái, könyvtár, esetleg egy kápolna a betegeskedők részére, a konyha, éléstárak és más olyan helyiségek a melyeket, a konkrét szükséglet indokolt. Szóval egy középkori kolostor olyan zárt egész volt, melynek élete befelé fordult. A kolostor körül azután a külvilággal közlekedő épületeket helyezték el, melyek jobbára gazdasági rendeltetéssel bírtak, de gyakran emberbaráti célokat szolgáltak, mint a kórházak, a menedékházak és az utasok fogadói. Az egészet befogta a veteményes és gyümölcsös kert, melynek kerületén fal húzódott, nem ritkán tornyos erődítményekkel megszakítva.

Mindezek a jakabhegyi romok között is feltalálhatók. A 30 méter hosszú déli frontnak nem egészen a közepén vágott kapuján belépve egy folyosó-szerű helyiségbe jutunk; ezen áthaladva, az udvarra érünk, mely az egész elrendezés középpontja. Az udvar nem nagy, körülbelül csak 100 négyszög-méter. Kissé oldalvást van elhelyezve a kút, mely nem is nagyon mély ezen a közel 600 méteres hegyen és kitűnő hideg vizet szolgáltat. Oszlopos nyílt keresztfolyosót nem találunk, a minek oka valószínűleg az udvar kicsisége és az, hogy a kolostorépítő pálosok elsősorban a feltétlen szükséges dolgokat építették meg. A keresztfolyosó pedig, oszlopos, árkádos kialakításában már diszítő jellegű. De azért a szobákba vezető, keskeny, 2 m. széles zárt folyosó itt is az udvar körül van elhelyezve. Tehát a kolostorépítés tipikus szabályát betartották.

Az udvar északi falán vágott ajtónyíláson át a templomba jutunk. 22 méter hosszú és 5.60 méter

széles helyiség ez, melyet keleten a nyolcszög három oldalából alkotott apsis zár le. Némely helyén vörösfesték nyomokat láthatni. A csúcsíves stílus korában építettek így s a kolostor keletkezésének történelmileg megállapított éve (1225.) összhangzásban van e stílus használatával e helyen. Az apsist kívül a sarkain támasztó pillérek erősítik meg, a mi szintén a csúcsíves stílus sajátja, de egyuttal azt is bizonyítja, hogy legalább is a templom szentélye boltozva volt. A boltozat nyomását viszik át ugyanis a pillérekre. Hogy meddig terjedt a szentély és hol volt elválasztva a néphajótól, azt mutatja két falvég (falpillér) a templom két hosszfalának majdnem a közepén. Tehát a szentély körülbelül fele a templomnak. Ez igen természetes egy kolostori templomnál, a melyben a szerzetesek karimáikat végezték. A szentélyben voltak egykor felállítva a pálosok padjai, s az apsisban levő oltár előtt végezték szabályszerinti ájtatosságukat, a nép pedig a hajóban foglalt helyet. A szentély déli oldalán van egy kis szűk helyiség, melybe kívülről keleten egy félköríves nyíláson léphetni be. Keskenysége miatt aligha használták sekrestyének, hanem valószínűleg bejáró folyosója volt a tőle délre fekvő négyszögű helyiségnek, a sekrestyének. A templomnak nyugati végén bizonyára volt orgonakórusa, ha nem is a középkorban, de legalább a 18. században, ennek tartom azt a helyiséget, mely nyugat felé fekszik. Mögötte még egy helyiség van. Talán imaszoba (oratorium) volt. A még fennálló falak magassága e részen nem nyújt elég támasztékot a helyiségek minősítésére s a mellékelt rajzon az ablaknyílásokat is épen ezen okból nem lehetett mindenüvé pontosan felrakni.

A keleti szárnyon, melynek nyugati hosszában az említett folyosó húzódik végig, négy szobaszerű helyiség látható. Ezek egyike a földszinten a sekrestye lehetett, mint említettem. A többiek, fő-

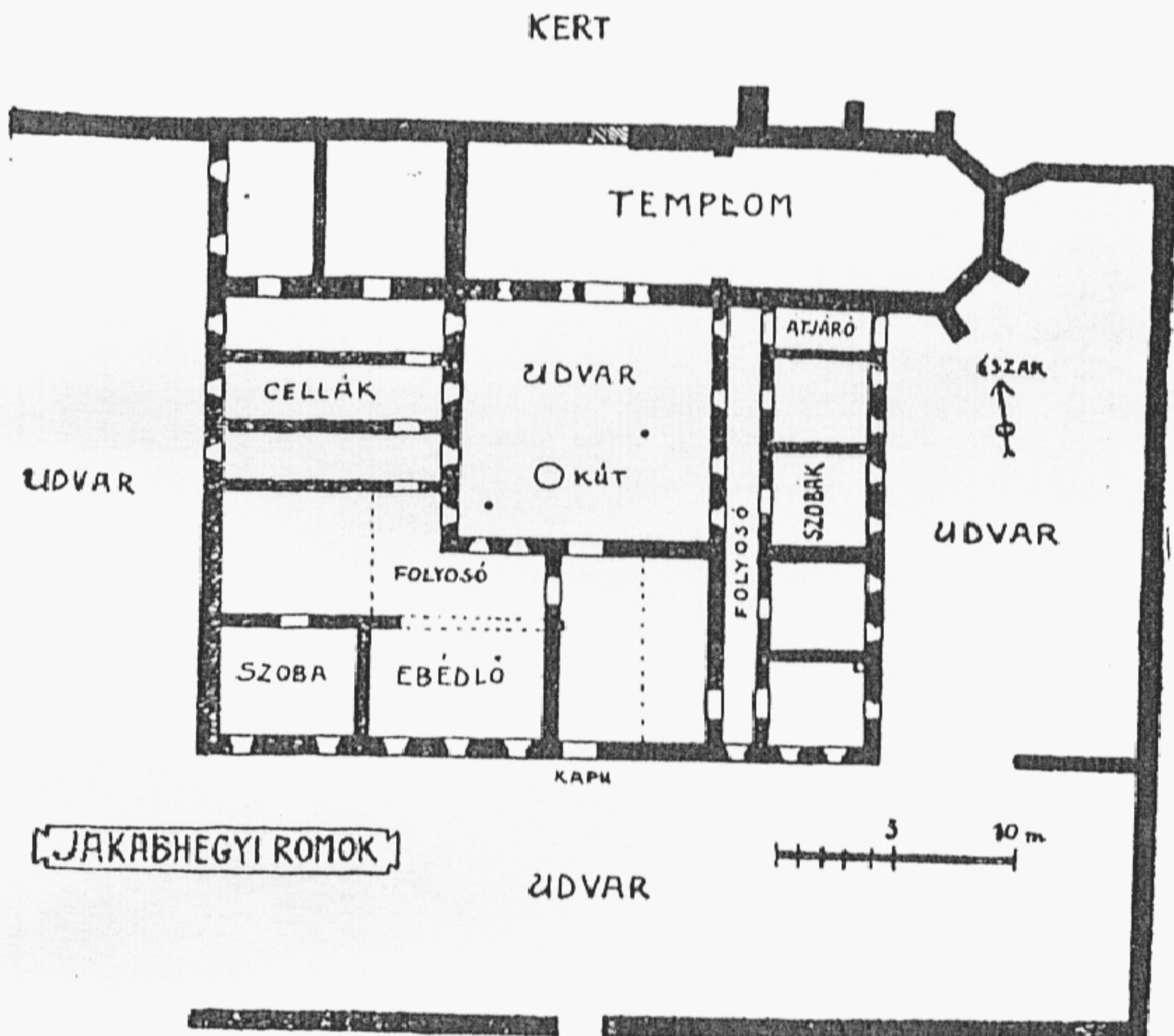
leg az emeletiek lakószobául használtattak, kettő pedig vendégszoba volt. A pécsi káptalani levéltárban levő leltár 1767-ből fölemlíti e négy szobát és egyszerű butorozatukat is felsorolja, mely ágyból, asztalokból, székekből, és néhány képből állt. De ugyanezen leltár két déli és nyugati szobáról, továbbá ebédlőről, könyvtárszobáról, „családi szobáról”, konyháról és éléskamráról is tesz említést. E helyiségek egy része még felismerhető a romokban. Így a nyugati szárnyon, melynek keleti hosszában, legalább egy darabig szintén folyosó húzódott, három keskeny, folyosószerű cellát találunk, majd dél felé egy nagyobb szoba következik. A délnyugati sarkon szintén volt egy szoba és mellette keletről egy másik, melynek falain a boltozatok töveit ismerjük fel. Ez lehetett az ebédlő.

A kétségtelen megállapításokat megnehezíti az, hogy a közfalak épen a nyugati szárny több helyén ledőltek s a törmelékhalomok közt, melyeket a legmakacsabb iszalagfonadék borít be, nehezen lehet eligazodni. Ezen felül konstatálható, hogy az épület földszintje jó felében a föld alá került az idők viszonyosságai következtében, e rész ablakainak csak a felső fele, vagy harmada látszik ki a földből. A nagyobb helyiségeknek egy vagy két ablaka volt, az ebédlőnek három. A templom déli falának három ablaka az udvarra nézett, északi falán is volt eredetileg egy ablak, de azt később befalazták. Ugyanez történt északi ajtajával is, mely a hivek bejárata lehetett, mert ezek nem mehettek a kolostoron keresztül. Az összes ajtó- és ablaknyílások lapos ívvel vannak boltozva.

A falazás magán a hegyen található terméskövekkel történt, téglát nem találtam sehol. A falvastagságok 60—80 cm. között váltakoznak a falak szerkezeti jelentősége szerint. Ma a falak a föld színe felett maximálisan 5 méternyire emelkednek ki. A tetőpárkány már sehol sem látszik s különben is

nagy törések szakítják meg a falsíkokat; kéménynek a nyomát a délkeleti sarokszobában leltem meg. Az épületszárnyak különböző mélységűek: a keleti 7.70 méter, a déli 9.10 méter, a nyugati 9.50 méter. A déli főbejárat 1.50 méter széles.

A kolostort kimutathatólag keleten és délen udvar veszi körül, melynek kerítésfala a templomapsisnak délről harmadik támasztópillérétől indul ki és 10.50 m. távolságban a keleti és déli kolostorfalakkal párhuzamosan halad. A délkeleti épületsarokkal szemben keletre belőle egy 4.45 méter hosszú

falrész indul ki, mely valószínűleg a déli kolostorfalig terjedt és külön keleti rekeszt alkotott az udvarból. A kerítésfal, mely különben is csak csekély magasságban áll ki a földből, nyugat felé most a kolostor délnyugati sarkával szemben végződik. Hogy nyugat felől, szintén meg volt ez udvar, azt meg lehetett állapítani. Észak felől ugyanis még áll egy része a régi kerítésfalnak.

A kolostortelepen kívül terült el a kert, mely szintén fallal, még pedig őrtornyokkal megerősített fallal volt övezve. Hogy nyugaton hol volt e fal, az ma már nem látható, de a templomtól északra circa 60 méter távolságban már feltűnik és nyugatról kelet felé húzódik mintegy 150 méter hosszúságban, aztán megtörik, délkeletnek halad, körülbelül 176 méternyire keletre a templomapsistól kerek torony szakítja meg, melynek belső átmérője 4 méter, falvastagsága 0.80 méter. Már csak a töve van meg. Aztán folytatódik a fal, majd nyugat felé megtörik. Törésének sarkában ismét egy kerek torony romjai láthatók, s ettől nyugatra, az itt már nyugat felé húzódó fal megszakítása gyanánt egy másik, melyhez egy dongaboltozatu helyiség van hozzáépítve. Rendeltetése ismeretlen. E tornyon túl nyugat felé a fal már elpusztult. A biztonság az erdei magányos kolostor körül nem lehetett hajdanában valami nagy, hogy így meg kellett erősíteni.

A falövezte kertben, a kolostortól keletre volt a halastó, egy földbe ásott kerek medence, mely ma is jól látható. Vizét egy kővel kirakott csatorna közvetítésével egy másik kutból kapta, mely a kolostori előudvar délkeleti sarkától 16 méternyire van. A halastó partján remek, öreg szelidgesztenyefa áll, a multak emléke gyanánt.

Ennyi áll fenn a jakabhegyi kolostori telepítvényből. Koller, Szentkirályi és Zákonyi kutatásai alapján történetét a következőkben rekonstruálhatjuk.

Valamint hazánk más vidékein, úgy a Mecsek

hegységben is éltek remetéek már a kereszténységnek hazánkban való megalapításakor. A mecseki remetéket a burgundi származásu Bertalan pécsi püspök (1219—1252.) összegyűjtötte a jakabhegyi, úgy látszik általa épített kolostorban s nekik szabályokat írt elő, melyek ma is megvannak s általános utasításokat tartalmaznak az imáról, elmélkedésről, böjtökről és más szerzetesi kötelességekről, az egyes ájtatosságok végzésének időpontját azonban nem jelölik meg. Ez 1225-ben történt, amint Koller kimutatta. Már 1234-ben földet vesznek a „Szent Jakab remetéi”. Bertalan 1252-ben lemondott a pécsi püspökségről, hazament Burgundiába, hol mint cluny-i szerzetes 1253-ban meghalt. A remetéek támasz nélkül maradtak, főleg a Bertalan püspök által a püspöki birtokból kihasított területeiket fenyegette az elvétel veszélye. A veszélyt az alapító Bertalan után priorrá, a kolostor főnökévé választott Antal hárította el, az által, hogy az új pécsi püspöktől, Achillestől (1252—1253.) kieszközölte a kolostor birtokainak végleges kijelölését és biztosítását. Achilles erről szóló oklevele 1252. december 28-án kelt. Megerősítette ezt 1332-ben Mihály prior kérésére László pécsi püspök. (1312—1346.)

A mit a jakabhegyi remetéek elkezdtek, a szerzetesrenddé való átalakulást, azt Özséb esztergomi kanonok, remete végezte el 1250 körül a Nyerges-Ujfalutól 2 órányira fekvő déli földön alapított kolostorában a jakabhegyi kolostorfővel egyetértőleg. Megalapította a pálosok rendjét. Első regulájuk a Bertalan püspök-féle volt. Csak 1309-ben létesültek a pálosrend Rómában is jóváhagyott constitutioi.

A jakabhegyi romokból csakis a templom szentélye tekinthető az alapítás korából valónak, a többi épületmaradvány a 18. századból ered, de bizonyára az eredeti kolostorberendezés alapvonalain épült fel. A telepítvény a török hódoltságig állott fenn épségben a pálosok birtokában. A hódoltság megszűnése

után 1710 és 1720 körül a templomot még lehetett használni bucsujárások alkalmával, a kolostor azonban romokban hevert. E romokra építette fel Fonyó Sándor, pécsi nagyprépost 1745-ben a mai romokban látható egyemeletes kolostorépületet, a melybe újból remetéket helyeztek el, kik már 1732-ben jelentkeztek a Jakabhegyen. De ezek a remeték nem a pálosok voltak. Ők ismételt kísérleteik dacára nem tudták visszaszerezni ősi házukat. Az új remeték jobbára világi emberek voltak; a pécsi káptalan, a Jakabhegy birtokosa telepítette le őket ide. Fonyó nagyprépost különösen pártolta őket s egyideig maga is lakott kolostorukban. 1780 után a remeték széteszlottak, II. József megszüntette társaságukat. Ingóságaikat elérverezték 1786-ban s ugyanakkor svábokat akartak odatelepíteni Lapáncsáról. A kolostorba a káptalan egy erdőört és egy kertészt helyezett el. A templomot tovább is használták, az orgonát azonban 1788-ban Ráczvárosra vitték. 1812-ben a kolostorról a cseréptetőt leszedték s vele a rongált tetejű templomot fedték be, míg a kolostor zsindely-tetőt kapott. Az épületeket lassanként megfosztották berendezésüktől, az egyházi ruhákat plébániatemplomoknak ajándékozták, a templomban még álló egyetlen oltárt a Ráczvárosi templomba vitték 1817 körül, a harangokat Kövágószőlőre és Ráczvárosra. A melléképületek ekkor már romokban heverték, anyagukkal a ráczvárosi börtönt építették. Végre 1818 körül a káptalan leszedette az épületek tetőit s ekkor megindult a pusztulás. 1822-ben már az erdőört is Cserkútra költöztetik a rablók háborgatásai miatt s ugyanakkor telepítik be a cigányokat.

—

A gyönyörű részletekben bővelkedő Mélyvölgyön áthaladva, a Magyarszék felé vivő országuttol délre találjuk a romantikus *mánfai templomot*. Mánfa községe még legalább 10 percnyire van ide. A ha-